

Czynniki naruszające prawa człowieka w polskim więziennictwie

Prawa człowieka wiążą się ściśle z istotą ludzką i w związku z tym, winny być przestrzegane na każdej płaszczyźnie życia bez względu na to czy ktoś przebywa w zakładzie karnym czy też innej jednostce penitencjarnej bądź jest całkowicie wolny. Jak zauważa M. Foucault, więzienie to rozwiązanie odrażające, bez którego nie można się jednak obyć¹. Kara pozbawienia wolności jest zatem takim środkiem w walce z przestępczością, z którego nie sposób całkowicie zrezygnować. Nie oznacza to jednak, że postępowanie z osobami pozbawionymi wolności nie jest poddane żadnym normom. Pewnym jest, iż kara pozbawienia wolności, odbywana w zakładzie karnym stanowi formę maksymalnej ingerencji w obszar praw i wolności człowieka. Izolacja penitencjarna w sposób specyficzny wpływa na skazanego, jednakże więźniom w dalszym ciągu przysługują wszystkie zagwarantowane przez systemem prawny wolności i prawa. Wyjątek w tej kwestii stanowi prawo do wolności osobistej, o ile pozbawienie wolności było zgodne z prawem². Należy zauważyć, iż warunki panujące w więzieniach i aresztach generalnie spełniają standardy międzynarodowe. Jednakże, wśród nierozwiązanych problemów wymienić można niedobory personelu medycznego w więzieniach i ograniczony dostęp więźniów do specjalistycznych usług medycznych, a także

---

¹ M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Warszawa 1988, s. 286.

² E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, s. 67.

doniesienia na temat przypadków złego traktowania osadzonych przez pracowników więziennictwa.

Każde, jakiegokolwiek ograniczenie lub też brak realizacji pozostałych uprawnień obowiązkowo musi być umotywowane i poparte słusznymi argumentami np. koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa, przymusem przeciwdziałania popełnianiu przestępstw bądź obawą naruszenia porządku publicznego³. Pewnym jest to, że osoba pozbawiona wolności nie zostaje ograniczona w swoich uprawnieniach oraz wolnościach wyłącznie ze względu na fakt, iż jest poddana izolacji penitencjarnej. Teoria jednak, nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Poniżej zostaną przedstawione czynniki naruszające prawa człowieka w realiach polskiego więziennictwa. Jednym z tych czynników są warunki socjalno-bytowe.

Osoby pozbawione wolności są ponad wszystko narażone na poddanie niewłaściwemu traktowaniu, dlatego też miejsca w których odbywają swoją karę, są regularnie wizytowane przez instytucje państwowe, między innymi przez Rzecznika Praw Obywatelskich oraz organizacje pozarządowe. Funkcja Krajowego Mechanizmu Prewencji, o której mowa w *Optional Protocol to the Convention against Torture (OPCAT*⁴), została powierzona RPO przez rząd. Więzienia poddane są również nadzorowi sędziów penitencjarnych jako przedstawiciele niezależnego wymiaru sprawiedliwości⁵. Generalna dyrektywa, odnosząca się do kwestii należytego traktowania osób pozbawionych wolności została wyrażona w art.

---

³ A. Wróbel, *Standardy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach dotyczących osób pozbawionych wolności*, Warszawa 2008, s. 10.

⁴ II Raport Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Powszechnego Okresowego Przeglądu Praw Człowieka 13. sesja. Grupy Roboczej Rady Praw Człowieka NZ (Genewa, 30 maja 2012 roku), s. 12, dostępny na www.msz.gov.pl.

⁵ OPCAT, oznacza angielski skrót Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Protokół został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 18 grudnia 2002 r.

⁵ E. Dawidziuk, *Traktowanie...*, s. 67.

4 k.k.w. stanowiącym, iż „kary, środki karne, zabezpieczające i zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zakazuje się stosowania tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karania skazanego”. Następny par. przytoczonego art. mówi, „skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie. Ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia”. Dyrektywie tej, podporządkowane są dalsze przepisy kodeksu, w tym regulujące warunki bytowe, w jakich skazani odbywają karę pozbawienia wolności. Kolejnym przepisem, odnoszącym się do omawianej materii jest art. 102 pkt 1 k.k.w. Stanowi, on iż skazany ma prawo do odpowiedniego, ze względu na zachowanie zdrowia, wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny. Wszystkie wskazane w przytoczonym przepisie elementy, mają odzwierciedlenie w jakości życia osadzonych w zakładzie karnym⁶. Tym samym, zagwarantowanie ich w jednostkach penitencjarnych jest, jak to określają D. Gajdusi B. Gronowska, punktem zapalnym walk o los osób pozbawionych wolności. Bezsporny jest fakt, iż warunki bytowe jakie panują w jednostce penitencjarnej wpływają na poczucie własnej godności skazanych, którzy przebywają w nich niekiedy resztę swojego życia. Więźniowie dlatego też mają prawo domagać się o takich warunków akomodacyjnych, które odpowiadają standardom życia przyjętym w danym społeczeństwie. Poza tym, powinny być one utrzymane na poziomie, który respektuje przyrodzoną godność każdego człowieka i odpowiada standardom humanitarnego traktowania osadzonych⁷. Niezależnie od sytuacji oraz treści zarzutów stawianych oskarżonemu, państwo nie ma prawa naruszyć gwarancji zawartych w przepisach prawa, bez względu na okoliczno-

---

⁷ Tamże, s. 68.

ści, nawet jeżeli zaistniałoby niebezpieczeństwo zagrażające życiu narodu lub jednostki⁸.

Wielokrotnie przywoływany w niniejszej pracy, zakaz niehumanitarnego jak również poniżającego traktowania jest jednym z najbardziej podstawowych praw człowieka. Niestety, w ostatnich latach, jak podaje L. Garlicki, zauważalna jest tendencja wzrostowa liczby skarg osób pozbawionych wolności, w których pojawiają się owe zagadnienia dotyczące warunków więziennych, zwłaszcza przeludnieniem cel, brak opieki medycznej oraz niestosowane traktowanie przez służbę więzienną⁹.

Przeludnienie jednostek penitencjarnych jest jednym z zasadniczych problemów w świetle polskiego więziennictwa. Jako przykład może posłużyć sprawa Orchowski przeciwko Polsce (skarga nr 17885/04, wyrok z dnia 22 października 2009 roku). Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że niewłaściwe zarządzanie systemem penitencjarnym za skutkowało efektem w postaci przeludnienia jednostek penitencjarnych, zarówno w odniesieniu do więzień jak i aresztów. Taki stan rzeczy, utrzymywał się na przestrzeni wielu lat i urósł, w ocenie Trybunału, do rangi problemu systemowego. Przełom nastąpił w 2000 r. w znaczącym wyroku w sprawie Kudła przeciwko Polsce (skarga nr 30210/96, wyrok z dnia 26 października 2000 roku) gdzie stwierdzono, że „wymaga się od państwa zapewnienia, aby osoba aresztowana przebywała w warunkach odpowiadających godności ludzkiej, aby sposób i metody wykonywania pozbawienia wolności nie poddawały tej osoby niedoli lub ciężarom, których intensywność przekracza nieunikniony poziom cierpienia, inherentnie przynależny uwięzieniu, aby – biorąc pod uwagę praktyczne wymagania pozbawienia wolności – jej zdrowie i samopoczucie były chronione w sposób adekwatny, m.in. przez zapewnienie jej wymaganej

---

⁸ II Raport Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Powszechnego Okresowego Przeglądu Praw Człowieka 13. sesja. Grupy Roboczej Rady Praw Człowieka NZ (Genewa, 30 maja 2012 roku), s. 10, dostępny na: www.msz.gov.pl.

⁹ Tamże, s. 11.

opieki medycznej”¹⁰. Problem przeludnienia jest nieodzownie powiązany z problemem nadmiernej długości tymczasowego aresztowania. W Polsce wielokrotnie podejmowano próby zmniejszenia zaludnienia w jednostkach penitencjarnych poprzez m.in. przemieszanie osadzonych pomiędzy poszczególnymi jednostkami. Jednakże, nie przyniosło to zamierzonego efektu, ponieważ było to rozwiązanie krótkotrwałe, pobieżne i nieefektywne. W sytuacji stale pogłębiającego się przeludnienia zastosowanie takiego rozwiązania w celu jego zmniejszenia, nie powoduje realnej poprawy sytuacji życiowej osadzonych, a wręcz przeciwnie.

Poza przeludnieniem panującym w celach, skargi więźniów dotyczą również: nie nadających się warunków bytowych czy sanitarnych do właściwej egzystencji np. brak bieżącej wody i toalet, niedogrzanego ciepła, brak prawidłowej wentylacji, dostępu do światła dziennego, a także brudu i robactwa w celach¹¹. Naruszenia powyższych norm nie można tłumaczyć brakiem środków finansowych, ponieważ zapewnienie odpowiednich warunków bytowych i egzystencjonalnych należy do obowiązków władzy¹².

Reasumując przedstawione powyżej rozważania, warto wskazać kilka zasadniczych wniosków. Wzięcie pod uwagę praktyki postępowania z osobami pozbawionymi wolności, pozwala na wyciągnięcie wniosków odnośnie do przepisów powszechnie obowiązującego w Polsce prawa. Przeważająca część z nich odpowiada zaleceniom międzynarodowym i jest z nimi spójna. Można jednak wskazać również takie unormowania, które wymagają zmian legislacyjnych w celu zagwarantowania skazanym ochrony przed okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

Przede wszystkim należy zaakcentować brak możliwości usprawiedliwienia złych warunków bytowych, panujących

---

¹⁰ W. Klaus, M. Niełacna, *Przestrzeganie praw osób pozbawionych wolności. O monitorowaniu jednostek penitencjarnych*, Warszawa 2008, s. 21.

¹¹ L. Garlicki, *Komentarz EKPCz*, t. I, art. 3, Nb. 37, Warszawa 2010.

¹² W. Klaus, M. Niełacna, *Przestrzeganie...*, s. 19.

w jednostce penitencjarnej brakiem środków finansowych. Przywoływana zasada humanitarnego traktowania oraz poszanowania godności osób pozbawionych wolności obowiązuje bezwzględnie i niezależnie od możliwości materialnych państwa. Dlatego też w polskich więzieniach powinny być systematycznie podejmowane próby polepszenia warunków w nich panujących. Niemalże codziennością są bowiem cele mieszkalne w złym stanie technicznym, sanitarnym, często przeludnione do granic możliwości. Tym bardziej powinno się wystosować postulat ustawowego zwiększenia minimalnej normy powierzchni mieszkalnej, jaka przypada na jednego osadzonego. Zagwarantowana w kodeksie karnym wykonawczym, precyzując w przepisie art. 110 § 2 k.k.w. norma 3 m² nie jest absolutnie zgodna z zaleceniami międzynarodowymi w tym przedmiocie¹³. Utrzymujące się nadmierne zaludnienie polskich jednostek penitencjarnych zdecydowanie utrudnia zapewnienie skazanym godnych warunków bytowych. Tę złą sytuację potęguje konieczność załatwiania potrzeb fizjologicznych na oczach innych, co nadal ma niekiedy miejsce. Tym bardziej zalecenia międzynarodowe wyraźnie nakreślają konieczność zapewnienia więźniom odpowiednich warunków sanitarnych, umożliwiających zachowanie czystości, środków higieny osobistej oraz prawa do prywatności. Nie ulega wątpliwości, iż nadal potrzebne są znaczne nakłady finansowe i stałe podejmowanie przedsięwzięć modernizacyjnych, aby dostosować kąciki sanitarne we wszystkich celach mieszkalnych do standardów nienaruszających prawa do prywatności¹⁴.

Jeśli chodzi o prawa skazanego do zachowania higieny osobistej, rozważenia wymaga również potrzeba zwiększenia normy przysługujących skazanym środków higieny, określonych w załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia

---

¹³ W. Klaus, M. Niełacna, *Przestrzeganie...*, s. 25.

¹⁴ E. Dawidziuk, *Traktowanie...*, s. 70.

17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych¹⁵.

Zalecenia międzynarodowe podkreślają także respektowanie prawa do poszanowania życia rodzinnego, przy wydawaniu zezwoleń na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej. Uwzględnienie postulatów Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, dotyczącego zwiększenia częstotliwości wizyt do jednego w tygodniu, zapewne wpłynęłoby również korzystnie na kontakty skazanych z rodziną¹⁶.

Pomyślnie rozważenie zmian przepisów, które budzą wątpliwości w świetle zaleceń międzynarodowych, przypuszczalnie pozytywnie przyczyniłoby się do zwiększenia standardów traktowania skazanych w polskich jednostkach penitencjarnych. Poszanowanie godności osoby pozbawionej wolności, jej humanitarne traktowanie, a także zakaz tortur oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania stanowią bowiem zasady, które muszą być bezwzględnie respektowane.

---

¹⁵ Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. nr 186, poz. 1820).

¹⁶ E. Dawidziuk, *Traktowanie...*, s. 77.